

Abstraktna umetnost kot vzvod dejanskih sprememb

Kaja Jurgele, kaja.jurgele@gmail.com

Birgit Fritz. *InExActArt: avtopoietsko gledališče Augusta Boala*. Kulturno umetniško društvo Transformator, 2020.

InExActArt je prvi obsežnejši priročnik gledališča zatiranih v slovenskem jeziku. Prevedel ga je Jan Franc Podbrežnik, filozof, umetnik in prevajalec, ki med drugim deluje tudi na področju gledališča zatiranih. Uspelo mu je ustvariti jezikovno jasen, enostaven in uporaben prevod. Novembra lani ga je izdalo KUD Transformator, ki je lani slavilo prvih deset let delovanja kot gledališko-aktivistična skupina Transformator. Za njegove začetke ter posledično kasnejšo rast in razširitev metode ter tehnik gledališča zatiranih je v veliki meri zaslužna prav avtorica tega priročnika, Birgit Fritz. Njen vpliv in prispevek k razvoju gledališča zatiranih na slovenskih tleh sta pomembna tudi z vidika kasnejšega obdobja, saj je avtorica kar nekajkrat obiskala Ne-festival gledališča zatiranih v Gornjem Gradu, kjer je med drugimi aktivnostmi vodila delavnice tehnik gledališča zatiranih in predajala dragocene izkušnje. Je ena izmed srečnic, ki je imela priložnost tudi osebno spoznati očeta gledališča zatiranih, Augusta Boala.

Metoda gledališča zatiranih je koncept stalno dograjujočih in spreminjajočih se tehnik v skladu z življenjskimi situacijami. Prvotni namen, s katerim ga je Augusto Boal osnoval, je prav to – rast, deljenje, povezovanje, spreminjanje, razumevanje in – izboljšava življenja samega! Gledališče zatiranih je gledališče za ljudi, je orodje, s katerim je posamezniku ali skupnosti dana možnost izraziti se, in kar je najpomembnejše – postati slišan. Je izkušnja transformacije z akcijo, ki je sodelujočega v trenutku zmožna tako navdihniti, da se brez pomisleka poda na pot raziskovanja: »Gledališče je za Boala ‚mati vseh umetnosti‘, saj združuje jezik, glasbo in vizualno formo. Njegovo razumevanje gledališča je zelo široko, je ‚gledališče za vsakogar‘, in v takšnem gledališču najde prostor vse, kar je življenjskega – četudi to pomeni, da ga ne bi več mogli poimenovati gledališče« (Fritz 20).

Tehnike gledališča zatiranih so metode, ki jih je v šestdesetih in sedemdesetih letih prejšnjega stoletja v Latinski Ameriki in nato še desetletja kasneje po Evropi razvijal brazilski režiser in dramatik Augusto Boal. Rojen je bil 16. marca 1931 v Riu de Janeiru v Braziliji. Po končani osnovni šoli je izobraževalno pot nadaljeval na Univerzi

Columbia v ZDA, kjer je študiral kemijo in gledališče, kasnejši del življenja pa je v celoti posvetil slednjemu. Deloval je po vsem svetu, kar mu je leta 2008 prineslo tudi nominacijo za Nobelovo nagrado za mir.

Tehnike, ki jih je razvijal Augusto Boal, ne bi obstajale brez utemeljitelja pedagogike zatiranih. Metoda in tehnike gledališča zatiranih namreč temeljijo na principih pedagogike zatiranih Paula Freirja, ki predpostavlja, da se vsakdo lahko znajde v položaju zatiranega oz. da se zatiranje zgodi, kadar se dialog prevesi v monolog in se tako prekine komunikacija, ki je pomembna za izboljšanje položaja predvsem osebe ali skupnosti, ki se v zatiranem položaju znajde. Glede na takratno politično situacijo v Latinski Ameriki so Freirjeve misli vzkllile iz opazovanja komunikacije med tedanjimi oblastmi ter ljudstvom, Boal pa je na podlagi tega razvil orodje, uporabno za čisto vsakega človeka, ki ga je mogoče aplicirati na veliko situacij in katerega poglavitni cilj je spodbujanje oblikovanja demokratičnega prostora dialoga za vseživljenjsko učenje. Freire pravi, da je dialog pravzaprav bivanjska potreba, saj »če ljudje z izrekanjem besede, s katero poimenujejo svet, ta svet spreminjajo, se dialog uveljavlja kot način, s katerim se ljudje osmišljajo kot ljudje« (69).

Gledališče zatiranih je angažirano gledališče za družbene spremembe, ki skrbi za odkrivanje in reševanje situacij, ki nastajajo ali pa so že dalj časa prisotne v družbi in predvsem ljudi postavljajo v težaven položaj. Je nekakšno gledališče od ljudi in za ljudi, saj s svojimi metodami posega v resnična življenja in situacije ter jih uspešno obelodani in se tako pomakne korak bližje k razrešitvi. Je gledališče, ki se ljudem prilagaja in se še vedno razvija. Njegove raznovrstne prakse temeljijo na pomenu človekovih pravic, saj je gledališče zatiranih oblika raziskovanja, s katerim postajamo del svetovnega gledališkega gibanja za humaniziranje človeštva. »Je način interakcije z gledališko formo in uporabe gledališča kot emancipatorne, participatorne in dialoške prakse, usmerjene v razvoj in preobrazbo družbe,« kot o njem zapiše avtorica priročnika sama (21).

InExActArt je prva v slovenščino prevedena obsežnejša knjiga na področju gledališča zatiranih, ki se pri nas najintenzivneje razvija, širi ter preobraža pod taktirko KUD Transformator, zato je od društva izdani prevod izvirnika dopolnjen tudi z vložkom kratkega prereza delovanja, v katerem je prikazana uporaba pristopov gledališča zatiranih skozi prakso oz. tri projekte: *Moje prav(lj)ice*, *Impro-forum* in *Upogljivi upor*. Primeri adaptacije gledališča zatiranih, ki so uvrščeni kot zadnji prispevek v priročniku, bralcu s temi tremi projekti pokažejo, kako koristne in prilagodljive za uporabo so pravzaprav tovrstne metode.

Gledališče zatiranih je na naša tla v sodelovanju s KUD Transformator uspešno prenesla prav Birgit Fritz, zato je izid prvega priročnika v slovenskem jeziku nekaj, kar je kot vzročno-posledična zveza toku razvoja logično sledilo. Nabor gledaliških

pristopov, ki so prikazani in razloženi v priročniku, ni omejen samo na strogo polje tovrstnega gledališča, ampak se je že pred začetki KUD Transformator tudi na naših tleh uporabljal na različnih področjih in še vedno se – npr. vaje je mogoče uporabiti ali prilagoditi v igre za prebijanje ledu, za ogrevanje pred predstavami, za sestavo vsebine oz. pripravo performansa, za izluščenje ključnega sporočila določenih dogodkov, situacije ali celo notranjega doživljanja oz. razpoloženja osebe, za delo z marginaliziranimi skupinami, za delo z mladimi, za ustvarjanje in povezovanje skupin in še bi lahko naštevali. Lahko bi rekli, da so nekatere vaje in igre med ljudmi že trdno zasidrane v podzavesti. Metode gledališča zatiranih v praksi delujejo kot nekakšne igre, vendar je njihov namen resen in jih ne gre uporabljati zgolj za zabavo – lahko pa seveda jih.

Avtorica priročnika nam v uvodu pojasni, da se ne oklicuje za avtorico izbranih vaj in metod, saj so v skupnem izročilu gledališke igre ali drugih praks poučevanja obstajale že desetletja pred njenim raziskovalnim delom, prav tako pa nam na srce polaga dejstvo, da izbrane vaje niso popolne in zaključene, ampak so odprte za dopolnjevanje in izboljševanje. Pri svojem raziskovanju izhaja predvsem iz prakse – da bo stopila po tej poti, pa je bil rezultat hipne odločitve, ki ji je botrovalo tudi srečanje z Augustom Boalom. Ob vseh delavnicah, ki jih je izvedla v preteklih letih – in bilo jih je več kot tristo – se ji je zazdelo, da se je v bistvu odvila ena sama delavnica, vedno ista, čeprav v različnih kontekstih, z različnimi vajami, različnimi skupinami in poudarki, a vedno z nekakšnim istim vodilnim motivom. Birgit Fritz je sicer izkušena pedagoginja in mentorica ter izvajalka različnih delavnic na tem področju. Je pisateljica in aktivistka. Deluje na Univerzi na Dunaju, kjer poučuje transkulturno delo v gledališču, sodeluje pa tudi v mirovnih programskih študijah Univerze v Innsbrucku. Je ustanoviteljica Gledališča zatiranih na Dunaju, skupine SpielerAI Mednarodnega gledališča Amnesty International in transdisciplinarne skupine z imenom InExActArt, v kateri se ukvarjajo predvsem s tradicionalnim pripovedovanjem zgodb na različne načine, z gledališčem zatiranih in alternativnim gledališčem, dela pa tudi s članicami posebne skupine, namenjene samo ženskam oz. vstopu žensk v situacije zatiranih žensk, ki se imenuje Magdalene (prim. Klement). Kot zanimivost naj omenim, da skupina Magdalene obstaja tudi v Sloveniji.

Priročnik *InExActArt*, katerega ime bi lahko grobo prevedli v abstraktne oz. nedoločene umetnosti, je v jedru razdeljen na štiri dele. V prvem delu priročnika gre poudarek grajenju odnosov v skupini, v kateri se delavnica odvija – v tem delu so zbrane tehnike, ki so namenjene razvijanju udeleženceve stopnje samozavedanja, občutka za soudeležence ter občutka vodje za skupino. Avtorica spretno predstavi način dela od začetka delavnice do postopnega izvajanja zapletenejših tehnik. Pogosto poleg natančnega opisa same vaje poda tudi uporaben komentar – nasvet praktične narave glede izvedbe same, ali pa nam razkrije še kakšno možnost interpretacije. Določene

tehnike so izvedljive v različnih variacijah, nekatere npr. potrebujejo kontekstualno razlago ali pa se povezujejo z zgodbami – vse to je zajeto v opis posamičnih tehnik. Drugi del je posvečen foramskemu gledališču. To je najbolj uporabljana in priljubljena tehnika gledališča zatiranih v smislu aktivne transformacije družbe. Gre za nekakšno kolektivno raziskavo najrazličnejših problematik. Pri tej metodi gledalci prevzamejo vlogo udeležencev v dogajanju, postanejo gled-igralci in s tem vstopijo v prostor akcije – niso samo opazovalci, temveč imajo možnost sodelovanja v smislu vstopa v čevlje zatiranega ali v nekaterih primerih njihovih zaveznikov ali nevtralnih oseb, ki lahko vplivajo na potek dogajanja z namenom iskanja alternativnih razpletov, ki ne podpirajo situacij zatiranja. Vrh prizora predstavlja t. i. *kitajska kriza* (poimenovanje izhaja iz kitajske pismenke za krizo, ki v sebi nosi nevarnost, hkrati pa se v njej skriva tudi priložnost). Praviloma takrat, ko prizor zatiranja postane že precej oster in očiten, občinstvo oz. gled-igralci dobijo priložnost, da vplivajo na morebitni razplet konflikta ter s tem posledično ustvarijo različne variacije mogočih rešitev. Pri tem sodeluje tudi t. i. *joker* (ali *kuringa*), ki skrbi, da dialog med gled-igralci gladko teče, povezuje dogajanje, postavlja vprašanja ipd., skratka skrbi za interakcijo med dogodkom – kot nekakšen moderator predstave. Poleg vaj, ki se vežejo na ustvarjanje predstave foramskega tipa, so v tem delu zajete tudi druge koristne vaje, npr. vaje za izboljšanje gledališkega izraza ali vaje za poglobitev likov, v tretjem delu pa se bralec spozna še z vajami, ki so uporabne predvsem z vidika izboljšanja zaznav – sluha, dotika, pogleda, glasu, prisotnosti. Priročnik nas v tem delu uči interakcije s predmeti, raziskovanja vlog in polarizacij ter zavedanja lastnega jaza in osebnosti – kako priklicati na plan svoje sposobnosti ali kako sodelovati z drugimi in premostiti razlike ter pozorno opazovati okoliščine, kako ukrepati in sprejemati odločitve tudi v trenutkih zmede. V tem delu priročnika nam avtorica predstavi vaje, ki nas učijo strpnosti in so poleg osnovnega namena uporabne tudi kot trening za obvladovanje vsakodnevnih pa tudi kakšnih nenavadnih in kompleksnejših življenjskih situacij, obravnava pa tudi estetiko gledališča zatiranih ter vlogo umetnosti na področju mirovništva. Četrti del priročnika govori o mednarodnem gibanju gledališča zatiranih – skozi prizmo zavzemanja za temeljne človekove pravice se nam razodevajo različna področja, ki jih ta zajema. Dotakne se odnosa gledališča zatiranih od zasebnega podjetništva in kapitala, načel in oblik dela žensk z ženskami, mirovniškega aktivizma, delovanja gledališča zatiranih v Afriki, vse do najpomembnejšega vprašanja vsake gledališke prakse – tvorjenja skupnosti. V tem delu avtorica bralcu razgrne široko polje globalnih kontekstov, v katere je vpeto gledališče zatiranih, predstavi pa nam tudi svoje premisleke o transkulturalizmu – življenju v multikulturni družbi, ki ga postavi v prerez s tradicionalnim dojemanjem kulture in tako ugotavlja potrebo po spremembi načina razmišljanja glede sobivanja in komunikacije med različnimi kulturami. V tem delu je najti besedila različnih umetnikov, ki delujejo na področju gledališča zatiranih. Beseda v priročniku pa teče tudi o splošnih smernicah in pravilih,

ki nam pomagajo ohranjati korektne in spoštljive odnose v skupini, prav tako pa so v pomoč posamezniku, ki se s tovrstnimi praksami srečuje prvič. Dodani so napotki za učenje in vodenje vaj v skupini, v dodatkih na koncu priročnika pa najdemo štiri poučne zgodbe, ki se vežejo na osrednji bistveni del knjige ter spodbujajo k razmisleku o določenih temah, kot so kolektivna tesnoba in pogum ter iniciacija posameznika v družbo in lastno življenje. Dve zgodbi pripovedujeta o osebni izkušnji Augusta Boala z začetkov njegovega delovanja, ki je botrovala rojstvu forumskega gledališča, in s svojo vsebino še danes omogočata globok vpogled v to tehniko. Zgodbe s svojo vsebino priročnik odlično dopolnjujejo in oplemenitijo. V priročniku pa je tudi deklaracija načel Mednarodne organizacije gledališča zatiranih (International Theatre of the Oppressed Organization – ITO), ki so pomemben sestavni del prakse gledališča zatiranih.

Na kratko, ta priročnik avtopoietskega gledališča je uporaben za vse, ki se pri svojem delu srečujejo z ljudmi. V ožjem smislu je uporaben za raziskovanje kompleksnosti določenih situacij različnih oblik zatiranja, za oblikovanje in vzpostavljanje odnosov v skupini, refleksijo in samorefleksijo, pripravo predstave ali performansa, njegov osnovni namen pa je bralcu ponuditi orodja za družbenokritično pretresanje problemov, ki pestijo našo družbo. Je priročnik, ki ga boste večkrat vzeli v roke, ne samo zato, da bi se spomnili marsikatero vaje, temveč tudi zato, da bi lahko znova prebrali lepe in revolucionarne misli o svetu in družbi, ki so v njem zapisane. Prav tako kot je vsebinsko uporaben, pa je priročnik vsekakor zanimiv tudi na pogled. Od različice z angleškim prevodom se nekoliko razlikuje v fotografijah opisanih vaj, ki jih je iz različnih arhivov dodalo KUD Transformator in tako prijetno posodobilo slovensko izdajo. O tem, da je za spremembo najpotrebnejša akcija, pa priča že njegova zunanost – natisnjen je namreč na popolnoma recikliranem papirju.

Freire, Paulo. *Pedagogika zatiranih*. Krtina, 2019.

Fritz, Birgit. *InExActArt: avtopoietsko gledališče Augusta Boala*. Kulturno umetniško društvo Transformator, 2020.

Klement, Robert. »Interview with Birgit Fritz.« *Rote Rübe*, december 2013, www.rote-ruebe.eu/rote-r%C3%BCbe-1/interviews/birgit-fritz. Dostop 14. maj 2021.